

Aktualizacija *lex moralis* Primoža Trubarja

(Drago Jančar, *Vsi tirani inu mameluki so hud konec vzeli ali Lex moralis Primoža Trubarja, Klementov padec*)

Razmišljanje želi opozoriti na aktualnost Trubarjevih etičnih načel, kot so predstavljena v dveh dramah Draga Jančarja: *Vsi tirani in mameluki so hud konec vzeli ali Lex moralis Primoža Trubarja* in *Klementov padec*. Oba junaka sta delovala v usodnih zgodovinskih situacijah kot sta bili reformacija in prva svetovna vojna. Enakost izhodišč med dvema etičnima reformatorjema je Drago Jančar uporabil kot imperativ za novo etično podobo 3. tisočletja. Tudi človeka novega tisočletja bi morali voditi *lex moralis*, „zakoni srca“, da bi bivanjski prostor lahko postal prostor sobivanja, katerega temelji bodo bratstvo, mir in resnica.

Ključne besede: dramatika Draga Jančarja, *Lex moralis Primoža Trubarja*, *Klementov padec*, *lex moralis* kot etično načelo, aktualizacija *lex moralis*.

This deliberation means to draw attention to the actuality of Trubar's principles in two dramas of Drago Jančar: *Vsi tirani in mameluki so hud konec vzeli ali Lex moralis Primoža Trubarja* (All Mamelukes and Tyrans had a Bad End or Primož Trubar Lex moralis) and *Klementov padec* (Klements Fall). Both drama heroes took an active part, as real personalities, in fatal situations of the history: during the time of reformation and the First World War. The equality of issues between the ethical reformers was used by Jančar as an imperative for a new ethical image of the third millenium. Also the man of the new millenium should be guided by *lex moralis*, „laws of the heart“, so that the living space would become a cohabitation space, based on brotherhood, peace and truth.

Keywords: Drago Jančars playwritings, Primož Trubar's *Lex moralis*, Klements fall, *lex moralis* as ethical principles, *lex moralis* actualization.

Razmišljanje želi opozoriti na aktualnost Trubarjevih *lex moralis*, zato vključuje v analizo dve dramski besedili Draga Jančarja: monodramo *Vsi tirani inu mameluki so hud konec vzeli* ter *Klementov padec*. Prvo delo je nastalo leta 1968, drugo 1988; čas, ki loči glavna junaka, pa sega v razpon od 16. do 20. stoletja. Dramaturgija časa ima pomembno vlogo, ker v resnici temelji na ukinitvi časovnosti. Primož Trubar in Klement Jug sta junaka transtemporalnosti, ki jo omogoča njuna etična zavest. Glede na ta vidik je dramatik oblikoval nosilca nove etične orientacije 3. tisočletja, junaka, ki bi združeval 16. in 20. stoletje v njunem štiristoletnem razponu večnega iskanja resnice. Izbira dramskih junakov je zato izjemno preiščena, saj je dramatik izpostavil dve znameniti zgodovinski osebnosti. Navidezno sta popolnoma različni v svojem človeškem delovanju, pa vendar je njuna različnost odločujoča enakost, saj ju družijo najpomembnejše poslanstvo: etična zavest. Šele iz njunih skupnih izhodišč je dramatik lahko oblikoval

etičnega reformatorja sedanjosti. Dramski čas je tako svojevrsten izziv, s katerim Drago Jančar potrjuje resnico o nespremenljivosti bivanjskega časa. Zato se je dramatik odločil za tako ekstremni osebnosti, kot sta bili Primož Trubar in Klement Jug. Iz njunih izjemnih nacionalnokulturnih prizadevanj je Jančar oblikoval imperativ: tretje tisočletje potrebuje etičnega reformatorja, ki bo v sebi združeval drznost, nepopustljivost, ustvarjalnost, kritičnost, predvsem pa pogum odkrivati resnico tudi za ceno samožrtvovanja. Potrebno pa je poudariti, da je v obeh dramah prisotno tudi tragično zavedanje o neuspehu etičnega poslanstva. Osebna in družbena tragika Primoža Trubarja in Klementa Juga sta dokaz, da je transtemporalnost avtodestruktivna. Ujetost v bivanjski čas in njemu pripadajočo zgodovino je tragična resnica nemoči, ob kateri lahko klone tudi etično reformatorstvo.

Dramatik gradi dramsko dogajanje s pomočjo avtentičnih besedil Trubarja in Juga. Cirkularna kompozicija omogoča, da temeljno etično izhodišče sovпада z ustrezno dramsko situacijo, hkrati pa pomeni tudi ponovno vrnitev na začetek dogajanja. Zato je zadnja dramska situacija lahko uvod v novo dogajanje istosti, kar je tragična sporočilnost obeh dram. Glede podnaslova *Lex moralis Primoža Trubarja* pa je treba poudariti naslednje: sintagma *lex moralis* se ne nanaša na moralne zakone, zamišljene kot družbena norma. Trubar izenači *lex moralis* z „zakoni srca“ v nasprotju z *lex ceremonialis* in *lex forensis*, ki so racionalno urejeni zakoni družbene konvencije. „Zakoni srca“ pa so predvsem emocionalne odločitve, ki naj bi jih vodila visoka zavest odgovornosti do vsega bivajočega. Klement Jug izenači „zakone srca“ s človeško vestjo in jih imenuje etični zakoni. Drago Jančar je realiziral prav ta vidik in ga uporabil v podnaslovu monodrame. Gledano v celoti se naslov drame glasi: *Vsi tirani inu mameluki so hud konec vzeli ali Lex moralis Primoža Trubarja*. *Lex moralis* predstavljajo tudi dramatiku etična načela, saj so to dejanja človeške vesti, ki bi morala voditi k pozitivitetam. S tega vidika pa je nedopustno vsakršno družbeno nasilje, zato se dramatik s pomočjo Trubarjevih besed zateče v preroško napoved. *Lex moralis* Klementa Juga pa je Jančar izpostavil v tistih delih drame *Klementov padec*, ki se neposredno navezujejo na znamenit Jugov članek „*O človeški vesti*“. Še posebej je izpostavljeno mesto, ki govori o družbenem nasilju in o posamezniku z visoko razvito vestjo, ki bi edini mogel preseči vse oblike nasilja pa tudi hlapčevsko vdanost v različnih družbenih situacijah.

Z etičnima reformatorjema Trubarjem in Jugom je Jančar želel poseči v družbenozgodovinsko dogajanje in opozoriti na transformacijo naroda v najširšem smislu; posebej na področju znanosti, kulture in nacionalne samopodobe. V to problematiko je zajeta odgovornost do naroda, do sobivanja in maternega jezika. Pri obeh junakih je dramatik opozoril tudi na negativne bivanjske izkušnje, ki so izoblikovale njune temeljne odločitve. Posebej pa je izpostavil samožrtvovanje kot najvišjo stopnjo etične zavesti.

V reformatorstvu Trubarja in Juga zavzema posebno mesto njun odnos do maternega jezika. Trubarjev prispevek je nedvomno zgodovinski fenomen; Klement Jug pa je v svojih pismih in spisih izpostavil misel, na katero je dramatik posebej opozoril: materni jezik je temelj nacionalne identitete. Z vidika vseh teh izhodišč je mogoče za oba reformatorja in dramska junaka zapisati Jugovo maksimo: „Moje delo je vzrok za nov

učinek.“

Lex moralis so v drami *Vsi tirani in mameluki so hud konec vzeli* predstavljeni na koncu Trubarjevega monologa, pa vendar jih je mogoče razumeti kot dramski vrh oziroma izhodišče za celotno dogajanje. Trubar skuša najprej razložiti besedo lex s teološkega vidika – kot postavo, razdeljeno na lex ceremonialis (Mojzesova postava), lex forensis politica (pravna postava) in lex moralis, ki jo Trubar razloži kot postavo „srca“. Lex ceremonialis in lex forensis predstavi kot družbeni konvenciji, zgrajeni po načelu stroge racionalnosti. Lex moralis pa so nenapisane „postave srca“, človekove emocionalne odločitve, ki so izenačene z vestjo. Šele ta postava, ugotavlja Trubar, omogoča prevlado pozitivitet v najširšem družbenem smislu. Iz avtentičnih Trubarjevih besedil gradi dramatik junakov monolog tako, da prihajajo v ospredje negativne bivanjske situacije in Trubarjeva izjemna kritičnost, ki je posledica dosledne pripadnosti lex moralis.

Z vidika lex moralis kot etičnega izhodišča želi Trubar reformirati bivanjsko podobo naroda v najširšem smislu. Sem spada tudi njegova ostra kritika na račun človeške dvoličnosti, do katere je pripeljalo nenehno hlastanje za materialnimi dobrinami. Rezultat tega početja pa je uničujoče naraščanje duhovne revščine. Izjemno kritičen postane takrat, ko govori o zametavanju talentov kot zastonjskih darov. Trubar prehaja v skrajno ironijo in ne izbira besed za tiste, ki svojih talentov niso razvili za skupnost, za pozitiviteto sobivanja. Zastonjski dar, ki ga je potrebno najbolj negovati, pa je materni jezik. Ohraniti in razviti ta dar, je bilo za Trubarja etično poslanstvo, razkrito v predgovoru Katekizma in v znamenitem citatu: „Omnis lingua confitebitur deo.“ Materni jezik je zastonjski dar, ki se ga Trubar zaveda z vso odgovornostjo v smislu biblijskega načela o talentih. Dar, ki je bil nezasluženo poklonjen, je treba vrniti obogatene; v tem se odraža eden izmed temeljev Trubarjevega etičnega delovanja.

Neposredno na ohranjanje maternega jezika in na njegovo izgradnjo se nanaša tudi potreba po izobrazbi. Z ozirom na lex moralis predstavlja Trubarju izobrazba temeljni element bivanja, saj vsebuje poleg družbenozgodovinske vloge tudi vzgojo vesti. Trubarjeva zahteva o potrebnosti šol izzveni kot etični imperativ, saj izobrazba preprečuje manipulacijo in odpira posamezniku pot do bivanjske resnice, za katero je v monologu pogosto uporabljena lapidarna poved: resnica ne pride do besede. V tej misli se odraža najširše spoznanje zgodovinske situacije, v katero so zajeta verska in družbenosocialna nesoglasja. Zato je z vidika lex moralis Trubar ostro obsodil tudi tiste družbene sloje oziroma posameznike, ki jih je usmerjal materialistični ratio. Nanje se obrača s preroškimi besedami, ki so narekovale tudi naslov Jančarjevi drami: *Vsi tirani in mameluki so hud konec vzeli*. Besede sicer dajejo vtis božje kazni, v resnici pa je Trubar samo na razumljiv način razložil etično načelo: vse, ki so sejali zlo, je vodil uničevalski materialistični razum, ki se je vrnil po svojega mameluka. Edinstvenost te misli pa se razodeva v alegoričnosti: prelita kri je popita kri. Vendar pa se iz tragike nasilja in iz zavesti, da je „pravica teptana“, rodi podoba reformatorja, ki nosi v sebi tudi vse razsežnosti samožrtvovalca, kar je najvišja stopnja etične zavesti. Trubar se pogumno sooči z grožnjami in izpove misel, da hoče ostati s svojim narodom in s svojo cerkvijo povezan tudi za ceno nasilne smrti. Ves čas se zaveda, da pomeni kršitev etičnih načel

versko in družbeno neenotnost. Socialne razlike, ugotavlja Trubar, stopnjuje in pogloblja „človeška sprijenost“ vseh vrst, zato izpove strah pred razprtijami in izpostavi načelo pacifizma. Temeljno pozitiviteto vidi v prizadevanju za mir, ki je osnovni pogoj bivanja in družbenega obstoja.

Temeljna izhodišča Trubarjevih *lex moralis* je Jančar ponovno izpostavil v drami *Klementov padec*. Etična načela primorskega družbenega reformatorja Klementa Juga je dramatik zajemal iz njegovih avtentičnih besedil, med katerimi ima odločilno mesto članek „*O človeški vesti*“. Vest je po prepričanju Klementa Juga „postava srca“. *Lex moralis* predstavljajo „doživljaje srca“; z njimi človek spoznava dobro in zlo ter se odloča za pozitivno ravnanje. Vest kot *lex moralis* vodi posameznika po poti resnice, zato predstavlja visoko razvita vest višek človeškega razvoja, saj omogoča kritično presojanje med dobrim in zlim. Medtem ko sodijo „doživljaji srca“ k odkrivanju resnice, pa vodi strogi ratio k iskanju družbenih in materialnih koristi, k zametavanju kulturnih dobrin in k duhovni praznosti. Rešitev iz duhovne praznine predstavlja izobrazba; Klement Jug jo razlaga kot ustvarjalno pot, ki človeka privede do resnice. Izobrazba je način, kako premagati različne oblike družbene manipulacije, kako pobegniti iz teme nevednosti. Izobrazba predstavlja tudi vzgojo vesti, saj se z odkrivanjem resnice gradi osebnost najširših etičnih razsežnosti.

Iz Jugovih pisem in izpovedi pa je razviden tudi njegov odnos do maternega jezika. Materni jezik mu pomeni najprej intuitivno vez do svojega naroda, zato čuti v sebi odgovornost, da pomaga ohraniti jezik v tako tragični situaciji kot je bila ogroženost Primorske v času po 1. vojni. Materni jezik, ugotavlja Jug, omogoča nacionalno identiteto; narod, ki zaničuje svoj jezik, čaka suženjska smrt. Kot pesnik pa je Klement Jug doživljal materni jezik izrazito emocionalno – kot „govorico srca“. V pogovorih s prijatelji je večkrat poudaril, da lahko samo v poetičnosti maternega jezika izpove svojo intimno tragiko.

Lex moralis Klementa Juga zajemajo tudi izjemno kritičen odnos do lastnega naroda. Mladi znanstvenik, vojak v 1. vojni, ki je vse svoje življenje posvetil sistematični vzgoji vesti, se z veliko mero bolečine pa tudi ostre ironije obrača do vladajoče družbe in posameznikov, ki jim je materialistični ratio popolnoma onemogočil vsakršno etično držo. Bolj ko se pogloblja v družbenozgodovinsko situacijo bolj spoznava nacionalno hlapčevstvo: odpadnike in izdajalce. Iz teh spoznanj se oblikuje njegovo etično poslanstvo, saj je pripravljen za ceno lastnega življenja ohraniti nacionalni ponos. Njegov etični imperativ se glasi, da je treba kljub zgodovinski ogroženosti vzeti usodo v lastne roke in vsaj častno umreti. Vdanost v razmere je za Klementa Juga sramotna smrt vseh etičnih načel. Kot pacifist trdno verjame v mir in bratstvo med narodi, ki mu predstavlja temelj človeškega sobivanja.

Iz spoznanja nacionalnega hlapčevstva se rodi Jugovo reformatorsko delo, ki je bilo tako izjemno, da je preseglo meje realnega. Lastna etična načela je kot alpinist preizkušal v najbolj ekstremnih situacijah. Šele ko je premagal bivanjski strah, je lahko stopil na pot samožrtvovalca. Za svoja etična načela se je bil pripravljen kadarkoli soočiti s smrtjo, kajti vodila ga je misel: „Smoter svojega življenja sem videl v iskanju resnice...”

Moje delo je vzrok za nov učinek.“ (Jančar: 54)

Jančarjevi drami *Lex moralis Primoža Trubarja* in *Klementov padec* temeljita na lex moralis dveh znamenitih zgodovinskih osebnostih. Razmišljanje je želelo posebej izpostaviti lex moralis Primoža Trubarja z ozirom na njihovo aktualizacijo v drami *Klementov padec*. Jančar gradi dramsko dogajanje s pomočjo Trubarjevih in Jugovih avtentičnih besedil, kar je njegova zavestna poteza, ki vodi do spoznanja, da so etična načela obeh osebnosti identična. S tem je nedvomno izpostavljena brezčasnost lex moralis, ki so v svojem primarnem pomenu „govorica srca“. Dramatik je iz Trubarjevih besedil izbral odlomke, ki se smiselno dopolnjujejo in gradijo celostno podobo lex moralis: od odgovornosti do naroda in jezika do ostre kritične misli na račun manipulacij in prikrite bivanjske resnice. Posebno mesto pa pripada izobrazbi, ki je vključena v lex moralis kot nujnost družbenozgodovinske orientacije. Glede na razlago lex moralis pa je mogoče zapisati, da je Trubar s teološkega vidika transtemporalen, saj z ozirom na metafizični dualizem ratio / emotia daje absolutno prednost „postavi srca“. Enaka izhodišča vodijo tudi reformatorja Klementa Juga, znanstvenika in legendarnega alpinista. Jančar je v dramski dialog spretno vkomponiral Jugove misli iz njegovih člankov, pisem in pričevanj. Oživil je podobo človeka, ki je podobno kot Trubar presegel čas in prostor z dosledno vzgojo etične volje. Jugovi lex moralis so enako kot pri Trubarju „postave srca“; z njimi želi zgraditi nov prostor sobivanja, katerega temelj bosta resnica ter bratstvo med narodi. Življenje Klementa Juga se je končalo tragično – kot splet negativnih družbenih in intimnih izkušenj. Njegovo usodo je dramatik strnil v spoznanje, da je nemogoče preseči metafizični dualizem ratio / emotia; v bivanjskem prostoru bodo še vedno vladali lex ceremonialis in lex forensis, medtem ko bodo „postave srca“ izginile skupaj s svojimi nosilci – družbenimi reformatorji. Aktualizacija lex moralis Primoža Trubarja predstavlja zato dramatikov imperativ, da je potrebno preseči destruktivni ratio in zgraditi za tretje tisočletje novo etično podobo bivanja, ki bo svoje temelje gradilo na lex moralis Primoža Trubarja in Klementa Juga.

Viri, literatura:

Drago Jančar, 1968: *Vsi tirani inu mameluki so hud konec vzeli*. Ljubljana: tipkopis Gledališkega muzeja.

Drago Jančar, 1988: *Klementov padec*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Vladimir Bartol, 1993: *Dr. Jugovi etični nazori*. Ljubljana: Slovenska matica.

Vladimir Bartol, 1935: *Zadnji večer*. Ljubljana: *Modra ptica*.

Klement Jug, 1925: *O človeški vesti*. *Gruda*.

Hans-Thies Lehmann, 2003: *Postdramsko gledališče*. Ljubljana: Maska.

France Veber, 1924: *Dr. Jugova miselnost*. Ljubljana: *Planinski vestnik*.